

УДК 159.92

Г. О. ГОНЧАРОВА,

аспірант кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9366-4591>

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СТАВЛЕНЬ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС ЖІНОЧОЇ СТАТІ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Презентовано результати емпіричного дослідження системи ставлень курсантів жіночої статі, що навчаються у ВНЗ МВС. Для дослідження використано методику колірному тесту ставлень на матеріалі 73 понять, що позначають важливі для курсантів об'єкти та явища соціально-професійного оточення. На основі отриманих матриць рангових позицій понять побудовано узагальнені семантичні простори системи ставлень дівчат-курсанток першого й третього курсів навчання. Показано особливості та принципові відмінності систем ставлень дівчат-курсанток на різних етапах фахової підготовки.

Ключові слова: система ставлень, ставлення особистості, курсанти ВНЗ МВС.

Goncharova, G.O. (2017), "Peculiarities of the system of relations of female cadets of higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs at different stages of professional training" ["Osoblyvosti systemy stavlen kursantiv VNZ MVS zhinochoi stati na riznykh etapakh fakhovoi pidhotovky"], *Pravo i Bezpeka*, No. 4, pp. 175–181.

Актуальність проблеми. Підготовка кадрів є однією з найбільш гострих проблем у сучасній Національній поліції, оскільки зазначена система постійно перебуває під тиском впроваджуваних інновацій і реформ. Зрозуміло, що метою будь-яких перетворень є оптимізація, «покращення» системи, тобто держава прагне мати більший результат з меншими зусиллями – отримати кращих поліцейських, але навчати їх менш тривалий час і дешевше.

Так само зрозуміло, що для підготовки поліцейського є необхідним специфічне освітнє середовище, певною мірою подібне до майбутніх умов його професійної діяльності, саме тому існує мережа вишів зі специфічними умовами навчання. Навчання у виші зі специфічними умовами навчання – це не лише новий для вчорашнього школяра вид діяльності, а й новий спосіб життєдіяльності, спосіб життя, суцільно регламентований у часі й просторі. Особистість курсанта поліції в такому середовищі змінюється саме в такий спосіб, щоб бути професійно та психологічно готовою до складних умов поліцейської служби.

Вважаємо, що першими й найбільш чутливими індикаторами змін, які відбуваються в особистості курсантів, є їх психологічні ставлення до різноманітних об'єктів і явищ соціально-професійного оточення. У процесі навчання окремі ставлення змінюються, формуються, переосмислюються, що викликає істотні зміни в системі ставлень особистості як цілісній структурі індивідуального досвіду [1, с. 140]. Навчальна програма, особистості викладачів та

курсівих офіцерів, стосунки в колективі й багато інших факторів можуть або допомогти курсантам упевнитись у правильності вибору майбутньої професії та життєвої стратегії, або, навпаки, розчарувати, й курсанти продовжуватимуть навчання лише заради отримання диплому, схвалення з боку батьків чи з інших подібних до цих причин.

Ставлення, за В. М. Мясичевим, – це вибіркові, активні, свідомі зв'язки людини з дійсністю, які, певним чином взаємодіючи між собою, утворюють систему ставлень особистості (за [2, с. 128]). Саме ставлення відображають накопичений досвід взаємодії особистості з оточенням, її готовність до реалізації певних моделей мислення й поведінки [3, с. 191]. Ставлення як схильність індивіда тим чи іншим чином реагувати на події чи обирати певний варіант поведінки розвиваються й формуються протягом усього життя, але найбільше – у період підліткового та юнацького віку, утворюючи ядро ціннісно-сміслової сфери особистості та її характер.

Ураховуючи викладене, дослідження системи ставлень курсантів відомчих вишів є актуальним у сенсі прогнозу їх майбутньої професійної діяльності, характер та успішність якої будуть багато в чому визначатись ставленнями та їх похідними (установками, інтересами, переконаннями, схильностями та ін.).

Методика й вибірка дослідження. У дослідженні взяли участь 78 дівчат-курсанток Харківського національного університету внутрішніх справ, із них 30 дівчат навчаються на першому, а 48 – на третьому курсі.

Для проведення дослідження було складено контрольний список понять, що позначають окремі об'єкти та явища соціально-професійного оточення: «Життя в цілому», «Минуле», «Теперішнє», «Майбутнє», «Я», «Я-ідеальний», «Люди», «Правопорушники», «Злочинці», «Закони», «Агресія», «Брехня», «Неправда», «Успіх», «Невдача», «Здоров'я», «Їжа», «Спорт», «Хобі», «Дозвілля», «Відпочинок», «Алкоголь», «Паління», «Моя країна», «Українська мова», «Національні традиції», «Фізична праця», «Розумова праця», «Колектив, колеги», «Навчання у ХНУВС», «Майбутня професія», «Служба», «Казарма, гуртожиток», «Викладачі», «Курсові офіцери», «Навчальні предмети», «Навчальна література», «Практика», «Телебачення», «Інтернет», «Художні книги», «Комп'ютерні ігри», «Вища освіта», «Самоосвіта», «Мистецтво», «Одяг, взуття», «Гаджети, техніка», «Прикраси, предмети розкоші», «Моя зовнішність», «Друзі», «Протилежна стать», «Особи моєї статі», «Батько», «Мама», «Інші родичі», «Майбутній чоловік / дружина», «Діти», «Підлітки», «Дорослі», «Літні люди», «Працівники поліції», «Власні розумові здібності», «Громадянські обов'язки», «Критика, зауваження», «Релігія», «Гроші», «Гнів», «Страх», «Радість», «Печаль», «Роздратування», «Задоволення», «Інтерес», «Втома», «Сон». Усього досліджувалось 73 поняття.

Далі для кожного поняття досліджували обрали один із запропонованих кольорів, який, на їхню думку, найбільш асоціюється з певним поняттям (за мотивами кольорового тесту ставлень Є. Ф. Бажина та О. М. Еткінда [4]). Після цього кольори були розподілені досліджуваними за рангами в порядку їх привабливості. Прямокутні матриці рангових позицій досліджуваних понять були піддані процедурі багатовимірного шкалювання (ALSCAL) з використанням моделі індивідуальних відмінностей (SPSS 22.0 for Windows).

Таким чином було отримано семантичні простори термінів-понять, що позначають для дівчат-курсанток різних курсів різноманітні об'єкти та явища соціально-професійного оточення. Об'єкти в цьому просторі зображено у вигляді точок, а суб'єктивним відмінностям між об'єктами відповідають відстані (дистанція) між цими точками [2].

Обговорення результатів. Узагальнений двовимірний семантичний простір термінів-понять курсанток-дівчат першого курсу показано на рис. 1.

Як бачимо, у дівчат-курсанток першого курсу семантично близькими є такі поняття.

1) «Я», «Власні розумові здібності», «Підлітки», «Мати», «Моя зовнішність». Відомо, що найбільш семантично наближені до «Я» поняття утворюють основу для самоідентифікації особистості, на їх виявлення спрямовано, наприклад, методика «Хто я?» [5]. Традиційно під час виявлення джерел самоідентифікації в усіх вікових групах на перших місцях за частотою перебувають соціально-рольові поняття («Батько», «Син», «Громадянин» тощо), що вказує на вплив захисних механізмів психіки. Застосована психосемантична парадигма, здається, дає більш реальні результати.

На першому курсі навчання, де умови життя, розпорядок дня й зовнішні атрибути (одяг, зачіска тощо) є однаковими, основним критерієм, за яким можна вирізнитися серед інших чи оцінювати себе, є власні розумові здібності, які визначають успішність навчання й ставлення до себе з боку курсових офіцерів та викладачів. Дівчата не вважають себе дорослими й ідентифікують себе з матерями («Я така ж, як моя мати»).

Дещо на більшій відстані, але теж у кластері «Я», перебувають поняття «Одяг», «Взуття», «Сон», «Навчання у ХНУВС», «Моя зовнішність», «Навчальна література», «Майбутній чоловік». Вони – в фокусі уваги та діяльності, це те, що насичує повсякденне життя досліджуваних.

2) «Я-ідеальний», «Релігія», «Служба». Видно, що кластер цільових понять є дуже маленьким, дівчата не розуміють, якими саме вони хотіли б бути. Ідеальними, гарними чи, принаймні, дуже близькими до цього дівчата вважають себе та інших людей, якщо вони прагнуть наслідувати цінності та додержуватися заборон, притаманних більшості релігій. І хоча зовні дівчата можуть демонструвати зневажливе ставлення до релігії, сприймати її як щось неважливе, засвоєні з дитинства «не кради», «не вбивай» та інші релігійні норми стосовно правил подружнього життя, поваги до батьків та ставлення до інших людей сприймаються першокурсницями як обов'язкові.

«Служба» для першокурсника має багато спільних рис із релігією: вона підкоряється певним правилам і ритуалам, які поки що лишаться не зовсім зрозумілими, але виконуються ними із сумлінністю. Ці ритуали, як і релігійні регламентують, широке коло питань: спілкування, розпорядок дня, цілі діяльності тощо. Можна казати про те, що на першому курсі дівчата «вірять» у те, що роблять, тобто намагаються пристосуватись до служби шляхом пошуку особистісного смислу в її здійсненні.

що вказує на поки що недостатню сформованість системи ставлень досліджуваних.

Побудова трьохвимірного семантичного простору дає дещо кращі статистичні результати ($S\text{-stress} = 0,19$; $RSQ = 0,77$). Графічно його важко інтерпретувати, але він дає змогу поділити об'єкти на дев'ять груп залежно від приналежності до полюсів за трьома осями координат:

1 група ($x+y+z+$): «Я-ідеальний», «Успіх», «Спорт», «Хобі (дозвілля)», «Українська мова», «Особі протилежної статі», «Дорослі», «Громадянські обов'язки», «Релігія»;

2 група ($x+y+z-$): «Майбутнє», «Законо», «Здоров'я», «Фізична праця», «Служба», «Казарма», «Особі моєї статі», «Літні люди», «Працівники поліції»;

3 група ($x+y-z+$): «Життя в цілому», «Відпочинок», «Моя країна», «Національні традиції», «Художні книги», «Вища освіта», «Мистецтво», «Інші родичі», «Радість»;

4 група ($x+y-z-$): «Їжа», «Розумова праця», «Майбутня професія», «Викладачі», «Навчальні предмети», «Навчальна література», «Самоосвіта», «Друзі», «Батько», «Майбутній чоловік», «Діти», «Задоволення», «Інтерес»;

5 група ($x-y+z+$): «Теперішнє», «Алкоголь», «Навчання у ХНУВС», «Курсові офіцери», «Практика», «Комп'ютерні ігри», «Одяг (взуття)», «Прикраси (предмети розкоші)», «Критика (зауваження)», «Гроші», «Печаль»;

6 група ($x-y+z-$): «Минуле», «Люди», «Колектив», «Гаджети, техніка», «Роздратування», «Втома»;

7 група ($x-y-z+$): «Я», «Агресія», «Брехня», «Невдача», «Паління», «Власні розумові здібності», «Гнів», «Страх», «Сон», «Правопорушники», «Злочинці»;

8 група ($x-y-z-$): «Телебачення», «Інтернет», «Моя зовнішність», «Мати», «Підлітки».

З аналізу поданих результатів багатовимірного шкалювання слід зробити два основні висновки:

1) досліджувані об'єкти достатньо рівномірно розподіляються на вісім груп, з яких 5 – із позитивним емоційним забарвленням (блок ідеальних понять (1), блок перспективних понять (2), блок ресурсних понять (3), блок цільових понять (4), блок нейтральних понять (8)) і 3 – з негативним емоційним забарвленням (блок ситуаційних понять (5), блок витіснених понять (6), блок самоідентифікаційних понять (7));

2) викликає занепокоєння драматичність переживання першокурсницями адаптаційної кризи, насиченого негативним сприйняттям себе (блок № 7), звідки випливає необхідність і доцільність поглибленого психологічного супроводу їх навчально-службової діяльності.

Узагальнений двовимірний семантичний простір термінів-понять курсанток-дівчат третього курсу показано на рис. 2.

Із рисунку видно, що система ставлень третьокурсниць виглядає значно більш структурованою, ніж у дівчат першого курсу. Поняття розташовано в семантичному просторі більш рівномірно, вони утворюють певну кількість кластерів, які легко інтерпретувати.

У дівчат-курсанток третього курсу навчання, семантично близькими виявилися такі поняття.

1) «Я», «Майбутня професія», «Друзі», «Здоров'я», «Майбутній чоловік», «Їжа», «Власні розумові здібності», «Одяг, взуття». На відміну від першого курсу, у дівчат став ширшим репертуар понять самоідентифікації, з їх переліку зникає «Матір». Вони більшою мірою вважають себе схожими на колег і вже працюючих поліцейських. Між поняттями «Я» та «Я-ідеальний» – невелика дистанція, це означає, що дівчата задоволені собою, бажаний стан особистості майже досягнуто.

2) «Навчальні предмети», «Служба», «Фізична праця». Дуже близьке розташування зазначених понять указує на розуміння дівчатами-курсантками третього курсу того, що їх служба – це навчання у поєднанні з фізичною працею.

3) «Працівники поліції», «Колектив, колеги». Таке поєднання вказує на певну згуртованість навчальних груп на третьому курсі, сприйняття себе та однокласників уже не просто як курсантів, а як майбутніх працівників поліції.

4) Великий кластер понять позитивного емоційного й діяльнісного навантаження, серед яких «Успіх» і «Майбутнє». Як і в попередній групі, його можна тлумачити як загалом позитивну налаштованість дівчат на майбутнє.

5) «Паління» й «Алкоголь» – ці категорії перебувають поряд, але водночас і осторонь від інших. Це свідчить про те, що до третього курсу дівчата-курсантки, ймовірно, вже встигли спробувати ці «атрибути дорослого життя» й у більшості оцінили їх як шкідливі, такі, що не схвалюються батьками, не дозволяються адміністрацією вишу й по-справжньому не допомагають у вирішенні проблем.

6) Осторонь, але не далеко одне від одного розташовуються поняття «Люди» та «Критика, зауваження». Це вказує не те, що в цей період життя для дівчат-курсанток є дуже важливими думка оточуючих людей, схвальне ставлення інших. Водночас вони побоюються, що інші відреагують на їхні дії чи слова переважно критикою, зауваженнями, а не підтримкою.

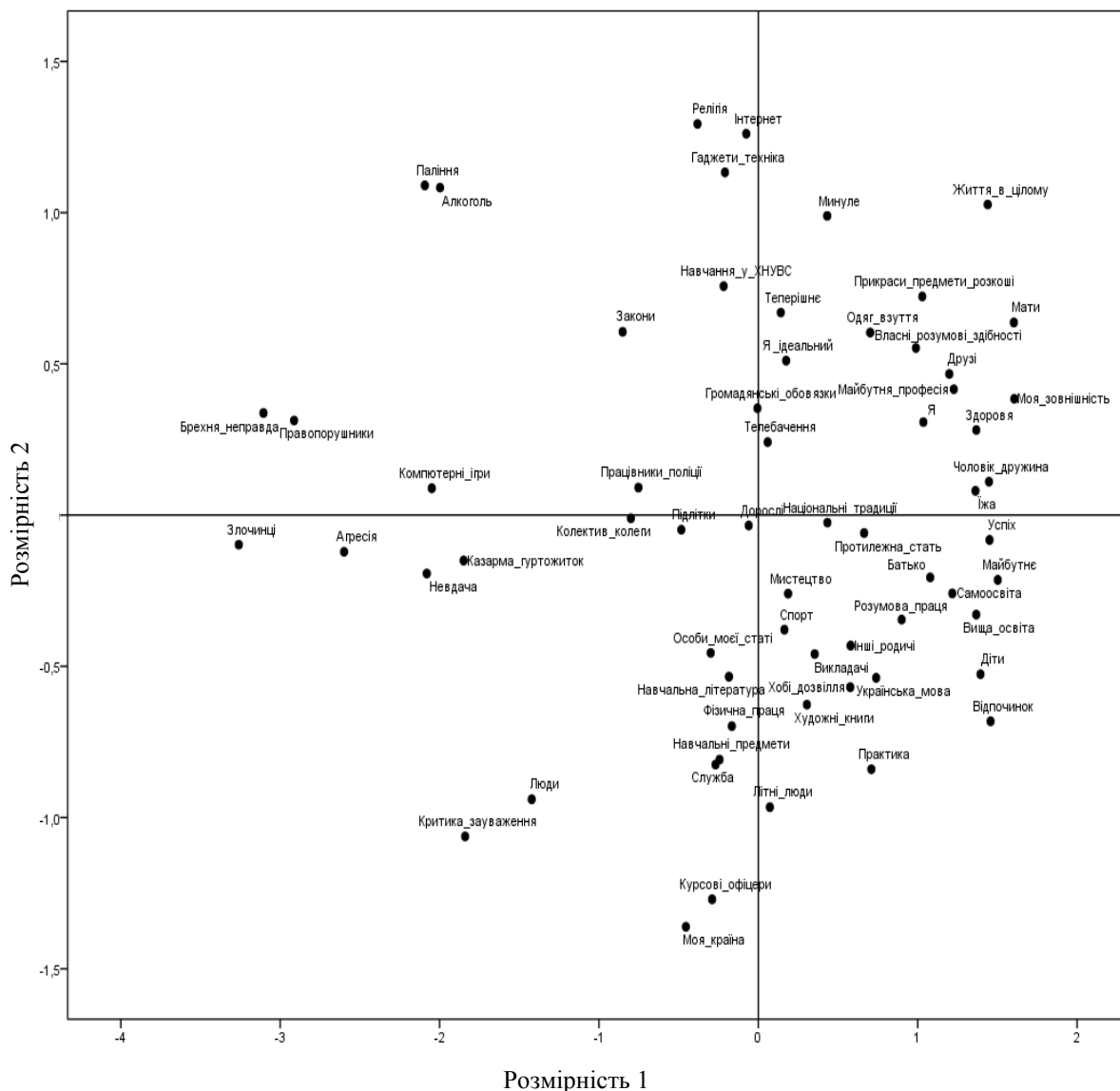

Рис. 2. Узагальнений семантичний простір термінів-понять дівчат-курсанток третього курсу навчання ($S\text{-stress} = 0,18$; $RSQ = 0,88$)

Побудова трьовимірного семантичного простору, як і в попередній групі, дає дещо кращі статистичні результати ($S\text{-stress} = 0,12$; $RSQ = 0,90$):

1 група ($x+y+z$): «Іжа», «Відпочинок», «Викладачі», «Курсові офіцери», «Практика», «Вища освіта», «Самоосвіта», «Одяг, взуття», «Інші родичі», «Діти»;

2 група ($x+y-z$): «Майбутнє», «Успіх», «Здоров'я», «Спорт», «Хобі, дозвілля», «Служба», «Навчальна література», «Мистецтво», «Батько», «Мати», «Майбутній чоловік», «Громадянські обов'язки»;

3 група ($x+y+z$): «Теперішнє», «Я», «Я-ідеальний», «Національні традиції», «Особі протилежної статі»;

4 група ($x+y-z$): «Життя в цілому», «Минуле», «Фізична праця», «Розумова праця»,

«Майбутня професія», «Телебачення», «Прикраси, предмети розкоші», «Моя зовнішність», «Друзі», «Дорослі», «Власні розумові здібності»;

5 група ($x-y+z$): «Злочинці», «Закони», «Невдача», «Навчальні предмети», «Інтернет», «Художні книги»;

6 група ($x-y-z$): «Агресія», «Брехня, неправда», «Літні люди», «Критика, зауваження», «Релігія», «Гроші»;

7 група ($x-y+z$): «Алкоголь», «Паління», «Моя країна», «Українська мова», «Колектив, колеги», «Гаджети, техніка», «Особі моєї статі»;

8 група ($x-y-z$): «Люди», «Правопорушники», «Навчання», «Казарма», «Комп'ютерні ігри», «Підлітки», «Працівники поліції».

Як і в попередній групі, досліджувані поняття достатньо рівномірно розподіляються на вісім груп, із яких тільки дві (5, 6) – з негативним

емоційним навантаженням. Самоставлення дівчат на третьому курсі стає позитивним, воно ґрунтується на сформованій національній й статево-рольовій ідентичності.

Згрупувавши поняття у змістовні блоки, особливості та відмінності у системі ставлень дівчат-курсанток першого та третього курсів можна подати у вигляді порівняльної таблиці (табл. 1):

Таблиця 1

Істотні характеристики системи ставлень дівчат-курсанток

Групи ставлень	Дівчата-курсантки 1 курсу	Дівчата-курсантки 3 курсу
Ставлення до свого Я	Дуже стурбовані пошуком себе, своєї власної позиції, орієнтирів у новому, більш дорослому житті. Бережуть у пам'яті норми, засвоєні в батьківській сім'ї, прагнуть бачити себе як таких, що їм відповідають	Звикнувши до нових умов, починають розширювати коло спрямованостей власного Я: майбутня професія, здоров'я, майбутній чоловік. Приймають себе, задоволені собою, результатами своєї діяльності
Ставлення до життя	Попри дещо критичне ставлення до себе, до життя в цілому дівчата ставляться позитивно та з цікавістю. Опинившись перед великою кількістю нових завдань та сумніваючись у власних силах, дівчата мають складнощі в оцінюванні «минулого» та «теперішнього», намагаються переосмислити його з урахуванням нового отриманого досвіду	Наявна невпевненість у оцінці минулого та життя в цілому. Теперішнє пов'язується переважно із професійним навчанням, успішне завершення якого є запорукою успіху в майбутньому. Мають певний, більш чіткий план на життя, розуміють, до чого прагнуть, і шукають шляхи досягнення мети
Ставлення до навчальної та майбутньої професійної діяльності	Навчання у виші поки що оцінюється з позиції «Чи встигаю я?», «Чи достатньо я розумна аби тут навчатися?». Також пошук нових друзів турбує більш, ніж зіставлення своєї теперішньої навчальної діяльності з майбутньою професійною	Свідоме ставлення до навчання, як запоруки успіху у майбутній професійній діяльності, ідентифікація з однокурсниками
Ставлення до сім'ї	Частина норм, засвоєних у батьківській сім'ї, слугує за ідеал. Відчувається велика потреба у підтримці від батьків. Створення власної сім'ї сприймається виключно як щось радісне та пов'язане лише з отримуваним задоволенням	Ролі батьків, залишаючись дуже важливими, дещо поступаються місцем постаті майбутнього чоловіка. Дівчата починають замислюватися над різними аспектами сімейного життя, бачити не лише радість, які воно принесе, а й можливі труднощі чи обов'язки, які доведеться виконувати

Висновки. Отже, порівняно із дівчатами-курсантками першого курсу третьокурсниці більше відчують себе майбутніми працівниками поліції, ідентифікують себе та своїх друзів по навчання із правоохоронцями та демонструють дещо вищий рівень сформованості професійної свідомості. Дівчата ж першокурсниці демонструють більшу прив'язаність до батьківської домівки, стурбовані адаптацією до нових умов та вимог і пошуком нових друзів.

Дівчата обох курсів, безперечно, замислюються про особистість свого майбутнього чоловіка та власну роль як дружини та матері. Проте, якщо у курсанток-першокурсниць простежуються більш мрійливі думки з цього приводу, дівчата-курсантки третього курсу більше розмірковують над практичними сторонами сімейного життя та можливими обов'язками кожного з подружжя.

Список бібліографічних посилань

1. Гончарова Г. О. Динаміка системи ставлень курсантів ВНЗ МВС у кризові періоди професійного навчання. *Право і Безпека*. 2017. № 2 (65). С. 140–146.
2. Кузнецов М. А., Макаренко П. В., Ларионов С. А. Эмпирические методы изучения системы отношений личности. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. № 51. С. 128–140.

3. Гончарова Г. О. Система ставлень правоохоронця як предмет психологічного дослідження // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квіт. 2016 р.). Харків : ХНУВС, 2016. С. 191–192.

4. Бажин Е. Ф., Эткінд А. М. Цветовой тест отношений (ЦТО) : метод. рек. Л. : Ленингр. науч.-исслед. психоневрол. ин-т им. В. М. Бехтерева, 1985. 18 с.

5. Кун М., Макпартленд Т. Тест Куна. Тест «Кто Я?» / модификация Т. В. Румянцевой // Психологическое консультирование: диагностика отношений в паре : учеб. пособие. СПб. : Речь, 2006. С. 82–103.

Надійшла до редколегії 20.12.2017

ГОНЧАРОВА А. А. ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМЫ ОТНОШЕНИЙ КУРСАНТОВ ВУЗОВ МВД ЖЕНСКОГО ПОЛА НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Представлены результаты эмпирического исследования системы отношений курсантов женского пола, которые обучаются в вузе МВД. Для исследования использована методика цветового теста отношений на материале 73 понятий, которые обозначают важные для курсантов объекты и явления социально-профессионального окружения. На основе полученных матриц ранговых позиций понятий построены обобщённые семантические пространства системы отношений девушек-курсанток первого и третьего курсов обучения. Показаны особенности и принципиальные различия систем отношений девушек-курсанток на разных этапах профессиональной подготовки.

Ключевые слова: *система отношений, отношения личности, курсанты вузов МВД.*

GONCHAROVA G. O. PECULIARITIES OF THE SYSTEM OF RELATIONS OF FEMALE CADETS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS AT DIFFERENT STAGES OF PROFESSIONAL TRAINING

The results of an empirical study of the system of relations of female cadets, which are trained at higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs, have been provided. To accomplish the study, we have used the technique of the color test of relations on the material of 73 concepts, which designate the objects and phenomena of the social and professional environment important for cadets: 1) a block of existential concepts; 2) a block of Ego-concepts; 3) a block of negative concepts; 4) a block of professional and learning-related concepts; 5) a block of emotional concepts; 6) a block of universal and national concepts. On the basis of the obtained matrices of rank positions of the concepts, we have built generalized semantic spaces of the system of relations of female cadets of the first and third years of training.

The dynamics of the changes in relations of female cadets at different training courses has been provided in the form of a comparative table. As criteria for comparison, we have considered the generalized blocks “Attitude to oneself”, “Attitude to life”, “Attitude to educational and future professional activity”, “Attitude to the family”. The features and principal differences of the systems of relations of female cadets at different stages of professional training have been demonstrated.

Keywords: *system of relations, personal relations, cadets of higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs.*

УДК [316.62:351.74](477)

О. В. ГОРБАЧОВА,

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6296-736X>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ

Окреслено проблемні питання змістового наповнення концепту «публічна безпека і порядок», визначено його складові, фактори впливу й форми реалізації. Розкрито ключові психологічні аспекти забезпечення публічної безпеки і порядку, зокрема Національною поліцією України як провідним суб'єктом такої діяльності. Акцентовано два напрями досліджень у цій сфері: психологія безпеки у системі «людина – середовище існування» та психологія суб'єктів забезпечення публічної безпеки і порядку.

Ключові слова: *психологія безпеки, публічна безпека і порядок, загроза публічній безпеці і порядку, Національна поліція.*